

Н. М. Гудкова,

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕТАФОРИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена дослідженню стилістичного прийому метафори. Проаналізовано засоби перекладу метафори у рамках наукового тексту з англійської мови на українську з урахуванням мовних особливостей українського наукового тексту.

Ключові слова: науковий текст, метафоризація, термінована метафора, перекладацькі трансформації.

Статья посвящена исследованию стилистического приема метафоры. Проанализированы способы перевода метафоры в рамках научного текста с английского языка на украинский с учетом языковых особенностей украинского научного текста.

Ключевые слова: научный текст, метафоризация, терминированная метафора, переводческие трансформации.

The article presents the study of metaphor as the stylistic device. The ways of translation of metaphor in the frame of scientific text from English into Ukrainian in view of language peculiarities in Ukrainian scientific text are analyzed.

Key words: scientific text, metaphorization, terminological metaphor, translation transformations.

Формування антропоцентричної парадигми в мовознавстві на рубежі тисячоліть поглибило усвідомлення ролі людського чинника в мові. Антропоцентрична парадигма збагатилася новими лінгвістичними напрямками, одним із яких є когнітивна лінгвістика. У світі когнітивних теорій «вербалізація знань представлена абсолютно новими мовними механізмами перебудови семантики мовних одиниць, головним з яких є метафоризація» [7, с. 7]. Сучасна когнітивна лінгвістика схиляється до того, щоб вважати метафору не тропом, який покликаний прикрасити мову та зробити образ більш зрозумілим, а формою мислення [9, с. 297], тобто в центрі уваги дослідників знаходиться не комунікативна функція метафори, а її когнітивні ... функції [6, с. 86]. Метафоризація є засобом семантичного перетворення, засобом створення нових абстрактних найменувань, яких не вистачає у мові, за допомогою переносу значень слова [4, с. 25].

Твердження про те, що когнітивні метафори охоплюють усю сферу людського досвіду та мають значний «когнітивний потенціал» [10, с. 56], підкріплюються багаточисельними дослідженнями концептуальної метафори, що стосуються практично більшості сфер людської діяльності. З'явилися дослідження метафори у різних типах дискурсу: політичному [2], економічному [1], медичному [8], рекламному [5], науковому [3] та ін.

Функціональний стиль англійського науково-технічного дискурсу, як і інші функціональні стилі, має свої відмінні риси, які проявляються у спеціально відпрацьованих та спеціально відібраних мовних засобах. Домінуючим фактором організації мовних засобів у науковому стилі є їх узагальнено-абстрактний характер на різних рівнях мовної системи. Оскільки основними функціями стилю наукового тексту є відображення дійсності та зберігання знань, отримання нового знання, передача спеціальної інформації, то мислення у даній сфері діяльності носить узагальнений, абстрагований, логічний характер. Однак, важливу роль у фіксації нових наукових результатів відіграє метафоризація. Застосування метафори дозволяє оптимізувати вплив на одержувача інформації завдяки схованим ментальним механізмам, тому її застосування у створенні професійно маркованих текстів і термінології цілком виправдано. Метафоричні номінації лежать у підґрунті фундаментальних понять багатьох галузей науки.

Використання метафори в наукових текстах, здавалося б, дисгармоніює з багатьма параметрами наукового дискурсу, наприклад, суперечить основним вимогам до наукової термінології – чіткості номінації, тобто відповідності терміна поняттю та його однозначності, абстрактності, узагальненості, підкресленої логічності викладення, які надають англійській науковій мові єдину функціонально-стилістичну забарвленість. Однак, відбиваючи об'єктивні властивості об'єкта чи явища, що розглядається, англійська наукова проза може передавати відношення та оцінку автора до предмету вивчення. Це здійснюється завдяки використанню стилістичного прийому метафори, яка здатна висловлювати гіпотезу, забезпечуючи особливий вектор осмислення об'єкту, що вивчається.

В англійській науковій прозі метафоризація як засіб вираження авторської оцінки може бути використана при певних умовах. Використання в науково-технічних текстах точних, недвозначних формулювань, позбавлених конотативності, призводить до появи особливого типу метафори, що є характерною для наукової мови – метафори, що є емоційно нейтральною. Поява образної мовної одиниці у контексті, якій потребує викладення думок у чітких, системних формулюваннях і має у своєму підґрунті безобразні мовні засоби, сприяє тому, що ця одиниця позбавляється своєї індивідуальності та контрастності й переходить до розряду стійких сполучень (кліше) англійської наукової прози. В науково-технічних текстах марковані форми категорії кліше практично витісняють всі інші категорії. Науковий стиль характеризується абсолютним переважанням таких мовних засобів, у яких категорія конотативності немаркована. Іншими словами, вживання образних засобів в англійській науковій прозі має системний, уніфікований та виключно раціональний характер. Саме раціональність використання метафори в англійському науковому тексті виявляється у певних обмеженнях, які накладаються на метафоричну образність. Це виражається в тому, що в науковому англійському дискурсі широко використовується мовна (неоригінальна) метафора, що має стійкий, зафіксований словником характер, і не викликає будь-які додаткові образи або емоційно забарвлені асоціації. Наступні приклади можуть продемон-

струвати цей феномен: «*to call sth into play* – IDM to make use of sth» [11, с. 166] (приводити в дію, залучати); «*to cast/shed/throw light on sth* – IDM to make a problem easier to understand» [11, с. 744] (вносити ясність у); «*to call sth into question* – IDM to doubt sth or make others doubt sth» [11, с. 166] (піддавати сумніву, заперечувати); «*time is ripe for* – ready or suitable for sth to happen» [11, с. 1104] (настав час для); «*to beg the question* – IDM to make sb want to ask a question that has not yet been answered» [11, с. 99] (ставити, задавати питання); «*to be rich in examples* – containing or providing a large supply of examples» [11, с. 1098] (містити велику кількість прикладів); «*a wealth of information* – a large amount of information» [11, с. 1465] (велика кількість інформації) та ін.

Such assessments investigating the effects of input are demonstrating the short-term effects of input that focuses on form but shed no light on whether the effects of such input are transient or truly acquired as part of the learner's internalized system.

This begs the question as to whether manipulated or enhanced input and output that focuses on form leads to long-term acquisition of these target structures or whether such gains are results of short-term cognitive strategies.

Сучасна англійська наукова проза використовує метафору для опису властивості предмету чи явища, і тому цей стилістичний прийом опиняється у контексті, що насичений термінами та термінологічними словосполученнями, які можуть бути вжиті як безпосередньо у структурі самої метафори, так й в її найближчому контекстному оточенні. Можна сказати, що внаслідок стійкості форми та відтворюваності у науково-технічному тексті метафора набуває термінологічного характеру.

Термінована метафора являє собою явище, цілком характерне для англійської наукової прози. Така метафора втрачає значну частку притаманної їй образності, а також можливість двоякого тлумачення. Термінована метафора не є іностилевим елементом в англійському науковому тексті, вона використовується виключно в інформативних цілях, не викликає емоційних асоціацій і тому є естетично «ущербною». Це можна побачити у наступних прикладах:

Central to second language acquisition (SLA) theory, research, and pedagogy is the identification of the variety of input (language reception) and output (language production) that best leads second language learners toward mastery of their target language.

This makes the apparent paradox, called the twin paradox.

Незважаючи на те, що англійська наукова проза підпорядковує своїм цілям, нейтралізує та позбавляє образності такий індивідуалізований, емоційно-стилістичний прийом, як метафора, переклад останньої на українську мову може викликати суттєві труднощі. Порівняльний аналіз англо-українських перекладів демонструє суттєві розбіжності між англійської та української мовами у використанні стилістично забарвлених лексичних засобів у наукових текстах. Якщо в англійській мові використання стилістично забарвлених лексичних засобів є характерним для наукових матеріалів, то в українських наукових текстах воно, як правило, не спостерігається. Порівняльний аналіз англо-українських науково-технічних перекладів свідчить про значно більшу лексико-стилістичну однорідність українських наукових текстів, які значно менше насичені стилістично забарвленими елементами.

Метафора в англійських наукових текстах є стійкою, обмеженою складовою, яка повторюється в науковому контексті. Тим не менш, вона є засобом індивідуально-авторської оцінки. І головним завданням при перекладі є розпізнавання змісту, який автор вкладає у метафору, особливо якщо йдеться про мовну метафору. У таких випадках при дослівному перекладі неможливо забезпечити основну умову перекладу – збереження формально-логічного стилю. Для того, щоб переклад чітко відповідав нормам українського наукового тексту, необхідно певним чином адаптувати оригінал за допомогою лексико-стилістичних трансформацій, основною з яких є нейтралізація емоційно-забарвлених елементів.

Розглянемо приклад перекладу на українську мову метафори, представлені в англійському науковому тексті: *From a theoretical standpoint, the results of the present investigation seem to have cast some light on the nature of this project / З теоретичної точки зору представляється, що результати цього дослідження внесли деяку ясність у сутність даного проекту.*

Словники дають наступні варіанти перекладу на українську мову метафори *to cast light on*, що присутня у поданому реченні: «проливати світло на», «вносити ясність у». Зважаючи на специфіку українського наукового тексту, перекладач вибирає нейтральний еквівалент «вносити ясність у», позбавляючи метафору її образності і роблячи контекст більш однорідним з погляду емоційності.

Значно більшу складність для перекладу представляють мовні (неоригінальні) метафори, тому що потрібний український еквівалент не відображено у словниках, хоча при перекладі можна відштовхнутися від прямих значень цих слів. Однак нерідко доводиться вдаватися до різних лексико-стилістичних трансформацій, щоб адекватно передати значення відповідного слова з урахуванням контексту. Наприклад, *DeWitt hijacked the Schrodinger equation, named for the great Austrian physicist who created it / Де Вітт скористався рівнянням Шредінгера, що отримало назву на честь видатного австрійського фізика, який його сформулював.*

У словнику є два значення дієслова *to hijack*, які допомагають обрати потрібний варіант при перекладі: «захопити транспортний засіб (головним чином літак) з метою переміщення в нове місце призначення або виконання певних вимог державою в обмін на безпеку пасажирів»; «використовувати подію, захід, спеціально влаштоване іншими, для досягнення своїх цілей». На підставі цих визначень можна зробити припущення, що Де Вітт скористався рівнянням, створеним іншим ученим, для розвитку своїх власних теорій. Тому при перекладі пропонується нейтральний варіант перекладу даної метафори – «скористався».

Вивчення особливостей (зокрема лексичних) функціонального стилю англійської наукової прози представляє великий інтерес для дослідників і може здійснюватися на основі двох підходів, що розглядають 1) постійні ознаки наукового тексту і 2) так звані «чужорідні» елементи та їх функціонування в науковому тексті.

У рамках другого підходу в англійському науковому тексті досліджується стилістичний прийом метафори, яка може використовуватися у науковому дискурсі за певних умов. Використання в науковій прозі точних, недвозначних формулювань, позбавлених коннотативності, призводить до появи особливого типу метафори, характерного для наукової мови – метафори, нейтральної і позбавленої своїх емоційних якостей.

Таким чином, переклад метафори з англійської мови на українську у наукових текстах викликає значні труднощі, оскільки в англійському тексті використання стилістично забарвлених лексичних засобів є більш характерним, ніж в українському. Для того, щоб переклад чітко відповідав нормам українського наукового тексту, необхідно певним чином адаптувати оригінал за допомогою лексико-стилістичних та лексико-семантичних трансформацій, основною з яких є нейтралізація емоційно-забарвлених елементів.

Література:

1. Бородулина Н. Ю. Метафорические модели экономического дискурса / Н. Ю. Бородулина // Качество информационных услуг : сб. науч. тр. – Тамбов, 2000. – Вып. IV. – С. 105-109.
2. Брага І. І. Метафоричні моделі українського політичного дискурсу / І. І. Брага // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 3. – С. 21-26.
3. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Бровченко. – Х., 2011. – 22 с.
4. Воропаева В. С. Особенности метафоризации как способа терминообразования в итальянском и русском языках // Вестн. Челяб. гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – 2010. – Вып. 46, № 22 (203). – С. 25-28.
5. Гудкова Н. Н. Метафорические модели современной русской рекламы элитных товаров / Н. Н. Гудкова // Наукове видання «Мова і культура». – Київ, 2009. – Вип. 12, том IX (134). – С. 213-218.
6. Кулиев Г. Г. Метафора и научное познание: [текст] / Г. Г. Кулиев. – Баку: Элм, 1987. – 156 с.
7. Мишланова С. Л. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе (семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты) : монография / С. Л. Мишланова, Т. И. Уткина. – Пермь, 2008. – С. 7.
8. Уткина Т. И. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе: семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. И. Уткина. – Пермь, 2006. – 23 с.
9. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) / А. П. Чудинов. – Екатеринбург: УрГПУ. – 2001. – 238 с.
10. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980. – 212 p.
11. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford University Press, 2000. – 1540 p.